

handha forskningsanknytningen av förvaltningslinjen.
Vi finner Lundquist synnerligen kompetent till den sökta tjänsten.

Bergen, Lund och Åbo, oktober 1985
Knut Dahl Jacobsen HF Petersson Krister Ståhlberg

Replik till Daniel Tarschys

I sin recension (*Statsvetenskaplig Tidskrift* 1985 nr 3) av min avhandling *Kommunism på svenska?* anslår Daniel Tarschys en saklig och vederhäftig ton. Till stor del ägnar han sig sedan åt det som utgör avhandlingens huvudtema. Som författare borde man därför kanske vara nöjd och avstå från genmäle. De resonemang där Tarschys utvecklar sin kritik är dock sådana att de inte bör få stå opåtalade.

Tarschys invändningar mot min slutsats, att det svenska kommunistpartiet under efterkrigstiden sökt utforma en "kommunism på svenska", är att jag inte bestämt mig för om självständighet skall avse autonomi eller olikhet, och att det är tveksamt om tesen får stöd ens i min egen text. På en punkt pekar han här på en detalj, som vittnar om skarp blick för blottor i framställningen. Han anmärker helt korrekt mot en av mina summerande kommentarer (s 149 i avhandlingen), att min tankegång i detta fall är oklar.

Vad gäller mitt andra huvudproblem, det om partiets programdokument presenterar en ideologi som lägger betoningen på marxismen som vetenskaplig teori eller på socialismens etiska ideal, anför Tarschys att alla ideologier självfallet innehåller båda komponenterna. I polemik mot mitt försök att utgå från 1928 års Kominternprogram som en extrem variant av det förra, dvs ett ideologiskt dokument som tämligen ensidigt betonar det "empiriska" betraktelsesättet, hävdar Tarschys följande: "Empiriska teorier i all ära – men de sätter inte igång revolutioner. Varken i Ryssland eller i Sverige var det någon bleksiktig historiefilosofi som samlade folk under de röda fanorna, utan personliga upplevelser av nöd och orättvisor i förening med drömmar om ett bättre liv." (s 280)

Tarschys omdöme om mina resonemang rörande denna fråga är att de är "snåriga och oklara". Under disputationen gav han också ett exempel (s 195 ff i avhandlingen) och menade att begreppsliga problem av det slag som det där rör sig om bör överlämnas till filosoferna. Genom några lösryckta citat antyder han därtill att mina tankegångar är fulla av spekulation och att han haft "svårt att hänga med i svängarna". Denna linje fullbor-

das i recensionens avslutning, där Tarschys påstår att jag som slutkläm i min avhandling har försökt agera rådgivare åt den kommunistiska partiledningen. Min huvudtanke skulle vara att kommunistpartiet, om det vill vinna röster, borde lämpa marxismen över bord och i stället satsa på en moralisk argumentering. Försöket utdöms som misslyckat och kompletteras med en lakonisk kommentar om att rådgivningsverksamhet aldrig har varit statsvetenskapens styrka.

En del av dessa tankegångar känns igen från disputationen. I sin recension har Tarschys dock vässat den polemiska udden med påföljd att hans invändningar framträder mera tydligt och renodlat. Kanhända borde jag redan under disputationen förmått undanröja missförstånd, men jag får erkänna att det då inte riktigt stod klart för mig att det var detta som var opponens tolkning av min text. Uppenbart är emellertid att Tarschys inte tagit något större intryck av det försvar som jag då levererade. Han tycks inte heller ha gjort några förnyade försök att förstå vad som faktiskt står i min avhandling.

Det jag själv anger vara undersökningens frågeställningar och det som sägs under rubriken metodiska överväganden ger nämligen ingen grund för den tolkning som väglett Tarschys i dennes resonemang. Min egen problemformulering återfinns på sidorna 28 ff. En hel rad frågeställningar utmynnar i ett stycke, där avhandlingens fokus dras samman:

Både synen på övergången till socialism och synen på det socialistiska samhället kan sammanfattas i ett par mer principiella problem. Vad är det som räknas som *nationella särdrag* eller, annorlunda uttryckt, hur mycket av den ryska revolutionen och det sovjetiska systemet betraktas som *allmängiltigt*? Är det meningsfullt att tala om nationella vägar till socialismen och om olika slag av socialistiska modeller? Det andra problemet rör marxismens anspråk på att vara en vetenskaplig teori. Den kommunistiska ideologin har av tradition haft en empirisk orientering. Vägen till socialism och arbetarklassens agerande har analyserats i termer av vad som är nödvändigt och möjligt; bilden av ekonomi och politik under socialismen har formats utifrån marxismens teori om en historiskt nödvändig och given efterföljare till kapitalismen. I kontrast till detta synsätt har den kommunistiska rörelsen ständigt konfronterats med en rad normativa frågor. Har kommunisterna givit besked om vilka medel revolutionen bör begagna, och hur har de förhållit sig till socialismens etiska ideal? Är kommunismen utslutande en *revolutionär teori* eller rymmer den också en *morallära*? (s 30 f)

Omedelbart efter det citerade stycket framgår också att min uppgift är att ge en beskrivning av de ståndpunkter och argument, som förekommit inom SKP/VPK rörande dessa frågor.

Det är förvånande att man kan läsa in frågan om partiets självständighet i denna problemformulering. Det må så vara att såväl partiets autonomi som dess olikhet kan vara intressantare problem, än det jag själv försöker ringa in, men det torde framgå att jag med "kommunism på svenska" åsyftar en karakteristik av ideologins innehåll. En helt annan sak är att kommunisternas argument för och mot en "kommunism på svenska", som också studeras i avhandlingen, har utformats i termer av partiets självständighet, oavsett om vi därmed avser autonomi eller något som skiljer sig från mängden. Problemet med att precisera min huvudtes i strikt innehållsliga termer har dock knappast att göra med risken för sammanblandning med den genetiska eller den jämförande ansatsen, även om jag efteråt kan förstå att det hade varit en hjälp för läsaren om jag explicit hade ställt dessa tolkningar mot varandra. Jag tycker emellertid att detta ändå framgår mycket tydligt av min framställning.

Tesen om "kommunism på svenska" dyker upp redan i det kapitel som behandlar partiets idéer åren närmast efter Kominterns upplösning. Jag visar där att betoningen låg på sådant som kommunisterna själva rubricerade som nationella särdrag. Men jag visar samtidigt att denna idéutveckling inte var unik för det svenska partiet och att SKP i mycket stor utsträckning inspirerades av tankegångar som lanserades av utländska kommunistledare som Dimitrov, Gomulka och Tito. Eftersom syftet är att analysera innehållet i det svenska kommunistpartiets ideologi, ägnas ingen större möda åt att belägga dessa genetiska samband eller dessa likheter. Det som främst dokumenteras är att de svenska kommunisterna i sin argumentering för "en nationell väg" själva framhöll de utländska förebilderna. Poängen för dem var nämligen att dessa förebilder inte härstammade från Sovjetunionen och att de avvek från den modell som under Komintern-tiden upphöjts till allmängiltig lag.

I stort sett var detta mönstret även under den tredje av de perioder jag analyserar, den som tar sin början med SUKP:s tjugonde kongress 1956. Skillnaden är att Chrustjov då står som inspiratör. Det vore mer än tveksamt att hävda om dessa perioder att SKP utmärktes av ett självständigt och gentemot övriga kommunistpartier avvikande ideologiskt tänkande. Min framställning går heller inte ut på att visa detta. Poängen är istället att visa, att partiet inom de ramar som gavs av den kommunistiska världsrörelsen strävade efter att ge de egna ideologiska dokumenten ett innehåll där tonvikt lades på nationella särdrag.

Vad gäller perioden däremellan, Kominformperioden, är det riktigt, att min tes om "kommunism på svenska" är problematisk. Det är för övrigt något som jag själv framhåller (s 339 f). Men min slutsats är ändå att partiets "strävan har hela tiden varit att finna en formel

för en nationell kommunism" (s 341). Detta av två skäl. När häxjakten mot "nationella avvikelser" pågick som värst inom andra kommunistpartier, försökte den svenska partiledningen ligga lågt; Set Perssons krav på självkritik manövrerades undan och kom att sätta förvånansvärt små spår efter sig. Dessutom visar jag att den nationella kommunismen främst gjorde sig gällande i synen på övergången till socialism, och att det var detta element snarare än synen på det framtida socialistiska samhället, som betonades.

Jag vidhåller således att min tes om "kommunism på svenska", som jag själv tolkar den, har täckning i det empiriska materialet.

Beträffande min andra idé, försöket att särskilja ett empiriskt och ett normativt betraktelsesätt, kan det först konstateras att det ingalunda är något nytt påfund. Alltsedan striden mellan Bernstein och Kautsky har det också framstått för socialistiska teoretiker som om valet står mellan en marxism med vetenskapliga anspråk och en socialism vars fundament utgörs av etiska ideal. Jag visar att detta problem också löpt som en röd tråd i den debatt som förts inom SKP/VPK. För en kommunist har det alltid varit en avgörande skillnad mellan att hävda, att den fredliga vägen är *möjlig* och att den är *önskvärd*.

Som ett slags lackmuspapper för att avgöra var man lägger tonvikten, har jag använt de resonemang som utvecklas för att motivera proletarietets diktatur och liknande föreställningar om den socialistiska staten. I flera kapitel försöker jag med lite olika begreppsliga hjälpmedel analysera resonemangens förenlighet med idéer inom en normativt anlagd demokratiteori. Kontentan av dessa analyser är ganska klar. Kommunisterna har haft stora besvär att få ekvationen att gå ihop. Problemet består i just detta, att idén om proletarietets diktatur för kommunisterna primärt var en tanke om denna stats historiska nödvändighet, men att de i debatten tvingades försvara den från normativa utgångspunkter. När partiets normativa orientering är som störst – i mitten av sextioalet – förbleknar idén om den proletära diktaturen till något som är helt poänglöst ur innehållslig synvinkel. Några år senare, när programmet skulle renas från "rena viljeyttringar" tecknas bilden av den proletära diktaturen på ett helt annat sätt, och jag antyder då hur idén efter viss hyfsning kan uppfattas som en vetenskaplig tanke, som i princip är åtkomlig för empirisk prövning.

Jag tillstår gärna att mina analyser härvidlag fört mig in i vetenskapliga diskussioner som är nog så "snåriga" och att resonemangen kunde ha utformats mera avklarade. Däremot finns det skäl att vidhålla, att den idémässiga spänningen mellan det empiriska och det normativa betraktelsesättet varit en i hög grad levande problematik för de debattörer jag studerat.

Det empiriska materialet ger vidare underlag för att kunna dra slutsatsen att tonvikten gradvis försköts mot "de etiska idealen" fram till och med sextiotalets modernism, och att denna utvecklingslinje så att säga dragits i snabbpris från 1969 och fram till våra dagar. Jag vidhåller också, att 1928 års Kominternprogram med fördel kan tolkas som ett ideologiskt dokument där betoningen ligger på det empiriska betraktelsesättet. Det betyder inte att framställningen inte skulle kunna "spraka av social indignation". Om inte annat är terminologin allt annat än analysneutral. Huruvida folk har samlats under de röda fanorna drivna av en "bleksiktig historiefilosofi" eller av "personliga upplevelser av nöd och orättvisor i förening om ett bättre liv" har jag dock inte studerat. Som framhållits tidigare har jag i min avhandling ålagt mig restriktionen att endast analysera det idémässiga innehållet i kommunisternas budskap. Vilka effekter idéerna kan tänkas spela i ett socialhistoriskt sammanhang har jag inte ens spekulerat över, men jag håller nog en slant på att recensenten har träffat rätt med sin egen tes.

Så till sist, Tarschys avslutande resonemang om att jag försökt agera rådgivare åt den kommunistiska partiledningen. Det avsnitt i min avhandling som åsyftas är en del av min sammanfattning. Det föregås av ett avsnitt där jag summerar partiets ställningstaganden till de problem som här har diskuterats. För den som läser vad som står torde det inte vara någon svårighet att se, att jag i det aktuella avsnittet summerar de argument som *kommunisterna själva* använt för att underbygga sina ståndpunkter. Tarschys har rätt i att det är ett försök att renodla den mest typiska argumenteringen, men även här vill jag vidhålla att framställningen har stöd i det empiriska materialet. Men framför allt, någon rådgivning är det definitivt inte fråga om.

Med min avhandling har jag försökt ge ett bidrag till den vetenskapliga diskussionen om de politiska ideologiernas innehåll. Den är skriven inom en i svensk statskunskap välkänd idéanalytisk tradition, där tonvikten läggs på tolkning och textkritik. Mina utgångspunkter är således begränsade och de kan självfallet ifrågasättas, men det är likväl utifrån dem som både svagheter och eventuella förtjänster bör diskuteras.

Jörgen Hermansson

Slutreplik

SKP/VPK har alltid sökt presentera "en kommunism på svenska". Så lyder "tesen" i Jörgen Hermanssons avhandling. Vid första anblicken kan denna tes förefalla något trivial; att ett parti verksamt i Sverige i sin politik inriktar sig på det egna landet är trots allt högst naturligt. I min strävan att finna en mindre trivial tolkning har jag

uppfattat det så, att författaren varit intresserad av att undersöka i vilken utsträckning som det svenska partiet i sina idéer om övergången till socialismen och det framtida socialistiska samhället har tagit intryck från den sovjetiska bolsjevismen och i vilken utsträckning det har försökt ge teorin ett självständigt inhemskt innehåll.

Mot denna tolkning protesterar nu Jörgen Hermansson. Det är inte fråga om "självständighet" utan om "nationella särdrag", förklarar han. Det är inte influenserna utan enbart ideologins innehåll han är ute efter. Men knappt har han hunnit påstå detta (det andra långa stycket efter citatet) förrän han åter är inne på frågan om förebilder och inspirationskällor. Jag propser självfallet inte på att min uppfattning om avhandlingens frågeställning skulle vara riktigare än Hermanssons egen – i sådana spörsmål bör författaren tillerkännas tolkningsföreträde – men jag skulle däremot vilja hävda att han inte uttrycker sig särskilt glasklart när han formulerar sitt syfte.

Den andra diskussionspunkten gäller Hermanssons försök att skilja ut empiriska och normativa betraktelsesätt i kommunistisk idédebatt. Han hävdar nu att valet ända sedan striden mellan Kautsky och Bernstein har stått mellan en marxism med vetenskapliga anspråk och en socialism vars fundament utgörs av etiska ideal. Problemet sägs också ha löpt som en röd tråd genom diskussionen i det svenska partiet.

Denna tankegång finner jag problematisk på flera plan. För det första förefaller det mig som om Hermansson använder orden "empirisk" och "normativ" på ett något säregt sätt. Han hävdar t ex att 1928 års Kominternprogram domineras av ett empiriskt betraktelsesätt och att idéen bakom proletarietets diktatur skulle var vetenskapligt godtagbar (s 328). Möjligen är det det starka inslaget av historiedeterminism i den marxist-leninistiska doktrinen som motiverar detta omdöme, men för mig förefaller det högst främmande att sätta likhetstecken mellan ett empiriskt och ett historiedeterministiskt synsätt eller att beteckna marxismen-leninismen som en specifikt vetenskaplig doktrin till skillnad från andra, mera "etiska" versioner av socialismen.

Dispyten mellan Bernstein och Kautsky kan för det andra inte reduceras till en diskussion om vetenskap kontra etik. Vad Bernstein ifrågasatte var ju inte minst hållbarheten i vissa teorier som den marxistiska ortodoxin omhuldade: arbetsvärdeläran, historiematerialismen, dialektiken och en del annat. Det fanns förvisso en etisk klangbotten hos Bernstein, men hans invändningar mot Kautsky och kompani gick ändå i första hand ut på att de senare hade en felaktig föreställning om verkligheten. På samma sätt är det i stor utsträckning samhällsanalysen som skiljer senare tiders revolutionära socialister från mer reformistiskt sinnade socialister: man gör sig

olika bilder av det rådande systemet och av olika tänkbara åtgärders effekter och drar därav divergerande slutsatser om vilka politiska strategier som är möjliga och lämpliga. Självfallet kan man också notera skilda uppfattningar om den politiska kampens etik; man kanske skulle kunna säga att revolutionärerna dras mot det synsätt som (falskeligen) tillskrivs jesuiterna medan reformisterna graviterar mot en mer "kantiansk" moraluppfattning. Men denna skillnad kan inte meningsfullt beskrivas i kvantitativa termer. Den ena riktningen är inte "mer" eller "mindre" moralisk än den andra, utan vad det handlar om är två olika moraluppfattningar som kvalitativt skiljer sig från varandra.

Hermansson dementerar eftertryckligt att han skulle ha försökt agera rådgivare åt kommunistpartiet i bokens slutkläm. Om han gör sig mödan att läsa min recension

en gång till skall han finna att jag heller inte påstått detta. Däremot hävdar han två gånger att det föreligger ett negativt empiriskt samband mellan omfånget av kommunistpartiets sociala bas och partiets trohet till det marxistiska idéarvet. I min anmälan ifrågasatte jag hållbarheten i dessa uttalanden. Härtill säger nu Hermansson att det inte är han som för ordet i detta avsnitt utan att det rör sig om ett referat av de argument som kommunisterna själva har använt för att underbygga sina ställningstaganden. Även efter en-förnyad genomläsning har jag dock svårt att uppfatta texten i avhandlingens sista avsnitt som något annat än författarens egna omdömen.

Daniel Tarschys